

munkája „Aenigma” alcímmel, vagy az *Egyéni nyelv és stílus* címszónál Ady szimbólumainak bemutatása a *Kocsi út az éjszakában* című verse alapján.

Az Előszóban olvashatjuk azt is, hogy a fogalomtár „célja (...) nem csupán a stilisztikai fogalmak összefoglalása, hanem az is, hogy segítséget nyújtson a szépirodalmi művek stílusának helyes értékeléséhez, továbbá a helyes fogalmazás, a hatásos és szép stílus elsajátításához.” A felhasználhatóság mint fontos szempont realizálódik a szócikkekben: a kérdéses stilisztikai fogalmak értelmi, érzelmi hangulati irányultságát is észreveszteti, példázza. Pl.: az *Egyszerű mondatról* a következőket olvashatjuk: „– az egyszerűbb, kevésbé bonyolult tudattartalom, lelkiállapot kifejezője”, „A rövid, egyszerű mondatok fokozhatják a drámaiság érzését”, „Kifejezhetik pillanatnyi, tűnő benyomások egymásutánosságát.” „Megéreztetethetnek bizonyos kedélyállapotot, pl. izgatottságot”, „Érzékeltethetik (...) érzéseink határozottságát, megmásíthatatlan voltát”, „Nem nélkülözheti az egyszerű mondatot az epikus előadásmód (...) különösen a nyugodtabb, tárgyilagos leírásban” stb. A fent idézett megállapítások mindegyikéhez bizonyítékkal szépirodalmi példák tartoznak.

Az átdolgozott, második kiadás buktatója, hogy a kevésbé feltűnő utalások elkerülik a szerző figyelmét, így a „lásd még” után következő felsorolás egyike-másika már nem önálló szócikk, kimaradt a lexikonból például „Tartalom és forma szócikk Lásd még: (...) Izmusok” – ilyen címszó pedig nincs ebben a lexikonban. Ugyanúgy a Szövegkörnyezet, szövegösszefüggés I. Szójelentés alatt pedig erről a témáról a Szöveg szócikkben olvashatunk – mégpedig egy vers komplex szövegteni elemzése a példa.

Pár mondatot szólnunk kell a formai megjelenítésről: igen jól tagolt áttekinthető, az olvasó szempontjait is figyelembevevő kiadvány. A betűtípusok megválasztása, a kiemlések, a bekezdések, a versforma megtartása, a túlzúsúfoltság kerülése nemcsak tetszetősé, hanem vonzóbbá is teszi a lexikont.

Összefoglalva. A most megjelent *Stilisztikai lexikon* értékes darabja *A magyar nyelv kézikönyvei* sorozatnak, beváltja a célban megjelölt ígéretet: tartalma és stílusa egyaránt megközelíthetővé teszi a témát a felhasználók számára. A szerzőt dicséri, hogy a szaktudomány egy gyakorlati – elméleti kézikönyvvel gyarapodott.

R. Molnár Emma

Szathmári István (sorozatszerkesztő): Az alakzatok világa, 6 – 10.
Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002.

A sorozat előzményeiről, az előzmények szakmai fogadtatásáról, valamint az első öt füzet tartalmáról a *Szemiotikai szövegten* 15. kötetében (242-247) írtunk. Az alábbiakban a 6-tól a 10-ig számozott füzetekről adunk áttekintést.

Kabán Annamária: A sorisméltés mint versszöveg-szervező alakzat.
Az alakzatok világa, 6. (Sorozatszerkesztő: SZATHMÁRI ISTVÁN.) Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002. 29 p.

Az alakzatok mibenlétére – ti. hogy az alakzatok *szerkesztésmódok* – SZATHMÁRI ISTVÁN a sorozat 9. füzetében (14.) a legvilágosabb választ adja, ehhez a 6. füzetben

KABÁN ANNAMÁRIA a legáttekinthetőbb alakzatot, a *sorisméltést* mutatja be. Gondolatmenete Paul Valéry megállapításából indul ki, mely szerint mindent az ismétlés alakít. Ha semmi sem ismétlődne, semmi sem létezne. Alakzattá az ismétlés akkor lesz – írja KABÁN ANNAMÁRIA –, ha a szövegben visszatérő domináns kompozíciós eljárásként jelenik meg. E kijelentés nem feltételezést tartalmaz, hanem egy alapos vizsgálódás végkövetkeztetését, szemléltetésül egy-egy költeményt kapunk azokból az állandónak tekinthető versszerkezetekből, amelyekben a sorisméltés domináns szerepet játszik. Ezek – egyszerűségük, illetőleg összetettségük szerint – két altípusba különíthetők el: a sorisméltéses állandó versszerkezetek, illetőleg az állandó versszerkezetet ismétlő sorisméltéses versszerkezetek altípusába. A témában való alapos jártasság mellett imponáló – első sorban nyelvészről van szó – a szerző verstani felkészültsége.

Tátrai Szilárd: A történet hangsúlyozott elbeszéltsége mint a történetmondás pragmatikus alakzata (Ottlik Géza: *Iskola a határon*). Az alakzatok világa, 7. (Sorozatszerkesztő: SZATHMÁRI ISTVÁN.) Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002. 24 p.

A tanulmány a (dominánsan) argumentatív, valamint a (dominánsan) narratív közlésmód lényegi elkülönítésével kezdődik. Ezzel az indulással a szerző kialakítja magának azt a keretet, amelyben a nyelvészeti pragmatika s az arra támaszkodó szövegtani kutatások eredményeit az irodalmi narratológia eredményeivel szembesítheti. Ez a keret nemcsak a szerzőnek ad gazdag és világos mozgásteret, hanem az olvasónak is fontos tájékoztatást, különösen, ha – nyelvészként – főként a számára kezelhetőbb argumentatív szövegtípusban járatos. Az Ottlik-mű igen alkalmas a történet hangsúlyozott elbeszéltségeinek vizsgálatára, ebben az esetben azoknak a nyelvi jelzéseknek, amelyek reprezentálják, hogy „az elbeszél *»én«* nem a katonaiskolai növendék, hanem a katonaiskolai emlékeit papírra vető egykori növendék”. Az elbeszélés aktusára – a műből kiemelt – közvetlenül utaló nyelvi jelzések, valamint az emlékező attitűdre utaló nyelvi jelzések listája nemcsak az irodalmi narratológia számára, hanem a szövegnyelvészetnek is tanulságos anyag: TÁTRAI SZILÁRD járható utat nyitott a narratív szövegek szerkezeti sajátosságainak nyelvészeti-pragmatikai vizsgálatához.

Rozgonyiné Molnár Emma: Alakzattársulások egy szépprózai műalkotásban (Szomory Dezső: *A párizsi regény*). Az alakzatok világa, 8. (Sorozatszerkesztő: SZATHMÁRI ISTVÁN.) Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002. 30 p.

A Szomory-mű ROZGONYINÉ MOLNÁR EMMÁnak mint spontán olvasónak egyik kedvenc regénye, ugyanakkor tanulságos vizsgálati anyaga is, amely az alakzatkutatás számára gazdag lehetőségeket rejteget. Ezek egyike az *alakzattársulás*, amit a szerző fontosnak tart elkülöníteni a *komplex alakzattól*. (Alakzattársulás: 'alkalmi együttes előfordulás a keletkezés folyamatában', komplex alakzat: 'elméleti eredmény, több és többféle alakzat együttes előfordulása'.) Miután a szerző mai és hiteles képet ad Szomory Dezsőről s *A párizsi regény* című művéről, egyes tartalmi szegmensek alakzattársulásaira (pl. ellentét, megszemélyesítés) hoz meggyőző példákat. Egy ilyen a bálteremben az író lábát szorító lakkcipő: „Széttaposott oldalakkal fogadták vissza két fájós lábamat

félcípői jóindulataikkal, s csoszogtak velem két báltermi remek, a hajnal elé...” A tanulmány külön fejezetben foglalkozik az *irónia* szerepével (Az irónia jelenléte a helyzet- és személyiségrajzokban), különös tekintettel Szomoró önróniájára. A mű részletei még itt, egy tanulmány szemléltető anyagaként is szórakoztatóak, az olvasó kedvet kap a regény elolvasásához.

Szathmári István: Alakzatok Márai Sándor *Halotti beszéd* című versében. Az alakzatok világa, 9. (Sorozatszerkesztő: SZATHMÁRI ISTVÁN.) Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002. 27 p.

A tanulmány Bevezetésében a szerző sorozatszerkesztőként is megszólal; tájékoztatja az olvasót, miért döntött a Stíluskutató csoport 1997-ben az alakzatokkal való foglalkozás mellett. [A döntéshez] „hozzájárult a stilisztika, egyáltalán a nyelv- és irodalomtudomány kiszélesedésén kívül a szövegtan és a pragmatika megszületése, valamint a nyelv- és irodalomtudomány közelebb kerülése egymáshoz, és a szépirodalomban a retoricitás jogos hangsúlyozása” (7).

Az alakzatok tüzetes vizsgálata előtt SZATHMÁRI ISTVÁN három rövid fejezettel vezet be bennünket a témát körülvevő Márai-kutatásba, majd a *Halotti beszéd* című verssel kapcsolatos legfontosabb tudnivalókba (a vers létrejötte, címe, szerkezete; az intertextualitás jelentkezése a versben). A tanulmány középponti fejezete – *Az alakzat mint szövegszervező erő* – egy meghatározóan fontos definícióval kezdődik, amely 1983-ban keletkezett ugyan, de az alakzatok mibenlétéről mindmáig a legtömörebb minősítés: „A stilisztikai alakzatok a hangtani, szókészleteti, alak- és mondattani jelenségeket is felhasználó szerkesztésmódok, amelyek egyszerre töltenek be stilisztikai és szövegszervező szerepet.” (SZATHMÁRI ISTVÁN: *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*. Szerk. RÁCZ E. – SZATHMÁRI I. Tankönyvkiadó, 1983. 349.) A tanulmány központi részét a Márai-versben az ellentét, valamint a paralelizmusok vizsgálata képezi.

Czetter Ibolya: Az elhagyás alakzattípusai és értelmezésük a Márai-naplók alapján. Az alakzatok világa, 10. (Sorozatszerkesztő: SZATHMÁRI ISTVÁN.) Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004. 31 p.

Tiszta helyzetet teremt, s egyúttal hatásos is az a beállítás, amely szerint a jelen tanulmány a nagyfokú szervezethez mutató formákkal szemben „a redukált, valamilyen szempontból kihagyásos szerkesztésű naplójegyzetekkel” foglalkozik. „A témához tartozó hatalmas vizsgálati korpuszt – írja CZETTER IBOLYA – a detrakciós alakzattípusok esetében az egybekezdésnyi feljegyzésekre, illetve az egysorosra zsugorított szövegmondatokra szűkítettük, hiszen ezekben az egységekben a legjellemzőbb a hiány tudatos szerepeltetése.”

A *hiányt* a szerző három megjelenési formában: konstrukcionális, kontextuális, valamint pragmatikai hiányként mutatja be; majd az ellipsis, a zeugma, az adnexió, az aposiopézis, az alludálás és a célzás alakzataira idéz szemléletes példákat a Márai-naplókból. A tanulmány utolsó fejezete a hiány alakzatait magukba foglaló egyes szövegrészleteket tüzetesebben elemzi.

B. Fejes Katalin

Nagy L. János: A retorikus nyelvhasználat Weöres Sándor költészetében

Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. 293 p.

1. Az egyre gyarapodó Weöres-szakirodalom NAGY L. JÁNOS két könyvének (*Is-méltések és értelmezések Weöres Sándor verseiben*. 1996. – *Szavak és világok Weöres Sándor verseiben*. 1998.) megjelentése után egy harmadik kötettel gazdagodott: *A retorikus nyelvhasználat Weöres Sándor költészetében*. Mindhárom kötet tartalmában közös a vizsgálat tárgya és a megközelítések forrása: Weöres költészetének szövegtani, valamint stilisztikai és retorikai érdekű és jellegű vizsgálata.

Értékelésem alapjául a harmadik kötet ismertetésében is azt az elgondolást tekintem szempontnak, mint az első két kötetében: a szerző időszerű kérdést tárgyal korszerűen (lásd *Nyr.* 1998. 3. 322, *MNy.* 2000. 3. 373). Ennek megvilágítása, bizonyítása ismeretéselem tulajdonképpeni célja.

Hogy az első két kötet tartalmához (főleg az említett közös jegyekhez) viszonyítva mi is a sajátos a harmadikban, arról már a címében szereplő retorikus jelző is tájékoztat, amit a szerző a bevezető részben így világít meg: E harmadik könyvben „a retorikai megközelítéstől reméli, hogy eljuthat lényeges, másként meg nem fogalmazható, más módon meg nem ragadható valóság-variációkhoz. S haladhat, szándéka szerint, a retorikaitól a stilisztikaihoz” (7-8).

Ehhez a tartalomhoz mint megvalósítandó célhoz igazítja a tárgyalásrendet. A kötetnek nyolc nagy fejezete van: 1. *Weöres költői nyelve és a retorikus jelleg*, 2. *A költői retoricitás fogalmához*, 3. *A Weöres-korpusz filológiai kérdései*, 4. *Az alakzatok és a Weöres-szöveg*, 5. *Hogyan hangzik a Weöres-vers?*, 6. *Változatok szövegre és retoricitásra*, 7. *Egészek rész-egészekből*, 8. *Weöres költői nyelvének retoricitásáról*.

A nyolc fejezet címének felsorolásából is kiderül, hogy a tényleges vizsgálatok négy jelenségcsoportra vonatkoznak: retoricitás és alakzat (chiasmus), zeneiség (hangzás, hangoztatás, metrikai-ritmikai szerkezet), változatok (a variánsok retoricitásáról), a szövegegész.

2. A legfontosabb és a leginkább sajátos témakör kétségkívül a retorika, a tárgyalt kérdések átfogó magyarázatául szolgáló retoricitás. Mindennek tárgyalásához a kiindulópont a szerzőnek az a megállapítása, hogy Weöres jellegzetes 20. századi retorikus költő: „Weöres versszövegei és nyilatkozatai gyakran vallanak olyan alkotói intenciókról, amelyek a szövegek retorizáltságát tudatosan tűzik ki célul. Fő céljai közül kiemelésre kínálkozik a vers szépségének követelménye, az olvasóra hatni kívánás.” (12.) És ezt a szerző Weöres egy versének (Harmadik nemzedék) egy részletével világítja meg: (a vers) „*még azt se bánom, ha semmit se mond. / Csak szép legyen, csak olyan szép legyen, / hogy a könny összefusson a szememben.*”

A lényeg tehát az, hogy Weöres „a lírai önkifejezésben tervszerűen, céltudatosan hatásra törekszik” (11-12), amit a szerző elsősorban azzal magyaráz, hogy „egész alkotói tevékenységében a legtágabb közönséghez szólás igénye vezette Weörest” (278).

És ezt a szándékot a szerző a magyar szépírói stílus retorikus hagyományával hozza összefüggésbe: „a XIX. és a XX. századi magyar irodalom erősen retorizált jellegű” (9), aminek magyarázata szerinte az, hogy a XIX. századtól kezdve az íróknak tevékeny köz-